

Миљана Б. Чопа
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
miljana227@gmail.com

doi: 10.19090/zjik.2017.179-195
UDK 821.163.41.09 Kovačević S.
811.163.41'282:82
Оригинални научни рад

ОСВРТ НА ДИЈАЛЕКАТСКЕ ГОВОРЕ И ЊИХОВУ ФУНКЦИЈУ У *ВЕЛИКОЈ ДРАМИ* СЕНИШЕ КОВАЧЕВИЋА

САЖЕТАК: У раду се анализирају дијалекатски говори у *Великој драми* Сенише Ковачевића са циљем да се кроз преглед особина типичних за ове говоре докаже њихова употреба у делу. Да би се утврдило који су дијалекти у овом делу заступљени, из датог текста ексцерпирани су примери у којима су примећене дијалекатске особине и кроз њихову анализу на фонетском, морфолошком и синтаксичком плану доказана је изузетна заступљеност карактеристичних особина зетско-сјеничког дијалекта и у мањој мери шумадијско-војвођанског (његових банатских говора). Уз то, осврћемо се и на оно чему се употребом ових говора у драми тежи, а то је превасходно аутентичност говора ликова, што доприноси веродостојности читаве приче описане у овој драми.

Кључне речи: драма, *Велика драма*, дијалекти, функција дијалеката

1. Предмет, циљ и методологија истраживања

Упоредо са књижевношћу која је писана језиком који подразумева реализацију српске стандарднојезичке норме настаје и књижевност писана у дијалекатским говорима. Према наводима Миливоја Солара, дијалекатска књижевност може бити покушај аутора да се врати дијалекатским говорима или његово уверење у посебне изражајне могућности дијалекта (Солар 2012: 313). Далибор Брозовић истиче да се мотивација аутора да употреби дијалекат у књижевном делу може образложити његовом личном, интимном потребом да изрази доживљаје и осећаје типичних завичајних реалности за чији израз стандардни језик нема одговарајућих средстава. Дијалекат у књижевном делу, према Брозовићу, представља инструмент књижевностваралачке технологије и има јасну илустративну функцију (Брозовић 1986: 31). Из ових навода можемо, између осталог, закључити да оба аутора подразумевају да се писац служи сопственим дијалектом при стварању дијалекатског књижевног дела.

Драма се као књижевни род разликује од преостала два превасходно у намени: намењена је изведби глумаца – дакле, биће слушана и гледана. За разлику од осталих књижевних родова, за које се претпоставља да ће се перципирати читањем,¹ драма подразумева присуство и других елемената. Она свакако постоји као књижевно дело и ван позоришне уметности, међутим, њене вредности тада не морају да дођу до апсолутног изражаја, што умногоме зависи од самог читаоца. Стога, саму природу драмског текста прате извесне специфичности у вези са његовим настанком – узевши у обзир то да (углавном) настаје у намени да буде изведен пред публиком, најчешће у виду дијалога, дакле, да се реализује путем говора који углавном тежи томе да буде природан у односу на дату ситуацију, очекивано је да се у тексту, зависно од његове природе, могу наћи елементи неформалног језика, жаргонизми, вулгаризми, дијалектизми итд.

„Велика драма“ је драмски текст написан у дијалекту, где кроз причу породице Вучић аутор описује процес колонизације Црногораца у Војводину,² водећи се историјским чињеницама које употпуњава субјективним и поетским елементима.

Зетско-сјеничким дијалектом говори већина ликова, те је он заступљен у највећој мери, а појављују се и два лика која говоре шумедијско-војвођанским дијалектом, тачније, како у анализи закључујемо, његовим банатским говорима, као и један лик који, како се у делу наводи, говори хрватским језиком.³

Предмет овог истраживања јесу дијалекти који су у овој драми заступљени. Специфично је то што сâм аутор ове драме није изворни говорник⁴ зетско-сјеничког дијалекта, што (углавном) није својствено дијалекатској књижевности, те се анализи приступа са циљем да се докаже

¹ Претпоставља се да ће се књижевна дела читати; међутим, са развојем технологије дошло је до настанка аудио-књига, које подразумевају да се садржај перципира слушањем.

² Ова колонизација одиграла се након Другог светског рата, када је у тадашњој Федеративној Народној Републици Југославији дошло до аграрне реформе. Становништво из свих крајева бивше Југославије масовно се доселило на подручје Војводине. Са подручја Црне Горе у периоду од 1945. до 1948. године досељено је између 5 и 7 хиљада колонистичких породица (Чопа 2017: 5).

³ Реплике овог лика нису анализиране.

⁴ Синиша Ковачевић рођен је у Срему, у селу Шуљам, у општини Сремска Митровица. Завршио је Факултет драмских уметности у Београду на Одсеку за драматургију. Живи и ради у Београду (Ковачевић 2009: 369).

употреба наведених дијалеката, а напоследку укаже и на њихову функцију у овом делу.

Дакле, узевши у обзир природу самог текста, као и начин његовог настанка, јасно је да се не ради о класичном дијалекту у свом писаном облику, стога у фокусу овог истраживања није дијалектолошка анализа. Анализи се приступа са лингво-стилистичког аспекта⁵ – из текста су издвојени примери који садрже карактеристичне особине дијалеката заступљених у делу, те је њихова анализа извршена на фонетско-фонолошком, морфолошком, и синтаксичком језичком нивоу. Како је у питању писана реч, изостаје анализа оних особина из говорне реализације које нису нашле одраза у писаном тексту. Анализа је извршена са циљем сачињавања прегледа особина ових дијалеката које су у делу заступљене, уз поједине примере који потврђују њихово постојање у овој драми. Дакле, није вршена тотална ексцерпција примера, већ су издвојени они који илуструју одређене појаве које потврђују припадност наведеним дијалектима.

1. 1. Зетско-сјенички дијалекат и позоришни језик

Зетско-сјенички дијалекат омеђен је с једне стране Јадранским морем у подручју од Пераста до Улциња, граничи се са албанском језичком територијом од Улциња до источних обронака Проклетија, даље, са косовско-ресавским дијалектом до студеничког краја и са источно-херцеговачким дијалектом назад до Пераста (Ивић 2001: 209). Представника овог дијалекта има и у говорним оазама на другим територијама.⁶ У војвођанским крајевима оазе су углавном у оквиру кулске општине, у мањим градовима и селима, где је дијалекат донесен у процесу насељавања црногорских колониста (Чопа 2017: 6). Он се преносио на њихове потомке, те се и данас чува,⁷ уз мањи или

⁵ Теоријски оквир анализе сачињен је уз помоћ одељака који су посвећени овим говорима у дијалектолошким студијама: Ивић (2001) и Окука (2008). Уз помоћ поменутих одељака направљен је репертоар дијалекатских особина које су својствене свим говорима зетско-сјеничког дијалекта. Уколико су примећене особине које би биле својствене неком конкретном говору, потврда је тражена у описима дијалекатских говора, преваходно Стијовић (2007), али и Ћупић (1977), Стевановић (1933–34).

⁶ В. Ивић 2001: 209.

⁷ П. Ивић наводи да колонисти насељени у Војводини након Првог и Другог светског рата углавном чувају завичајне говоре (Ивић 1994: 158–159), као и да се зетско-сјенички дијалекат чији су носиоци црногорски досељеници чува на подручју Војводине (Ивић 1994: 191).

већи утицај шумадијско-војвођанског дијалекта и стандардног језика до којег неминовно долази, под утицајем окружења, медија, образовања и других ванјезичких фактора (Чопа 2017: 7–8). Зетско-сјенички дијалекат обухвата мноштво месних говора који се одликују различитим варијацијама његових општих особина. Ови су говори врло комплексни а с обзиром на то да су многобројни и да их разликују варијације прелазног типа, до данас у дијалектологији нису извршене јасне поделе које обухватају све говоре овог дијалекта (Чопа 2017: 6). Овај се дијалекат угрубо може поделити на три поддијалекта – југозападни, средишњи и североисточни (Чопа 2017: 6 према Ивић 2009: 49 и Okuka 2008: 183). Критеријуми према којима је Ивић овај дијалекат поделио на три поддијалекта јесу акцентуација и рефлекс јата (в. Ивић 2009: 49).⁸ С обзиром на то да акцентуација у оваквом тексту није заступљена, локализација не може бити извршена на основу језичке анализе. Како ликови у драми често помињу Васојевиће као своје блиске суседе, то може бити одредница за сврставање Вучића Стијене⁹ у средишњи поддијалекат, коме говор Васојевића такође, према оквирној локализацији, припада.

Када је у питању зетско-сјенички дијалекат у позоришном језику, узевши у обзир комплексност његових говора, он се у целини назива *црногорским говором* (Ђорђевић 1974: 170).¹⁰ Ђорђевић наводи да се црногорски говор у позоришном језику јавља као узредна појава везана за поједино лице у драми, и да наша драмска књижевност готово да и нема ликова који су изразито обликовани црногорским говором (Ђорђевић 1974: 170–171).¹¹ У том смислу, „Велика драма“, у којој већина ликова говори зетско-сјеничким дијалектом, представља иновативан и врло комплексан захват у позоришном свету – црногорски је говор уско повезан са темом драме, те би његово изостављање умногоме наштетило њеној уметничкој вредности.

⁸ Рефлекс старосрпског јата у вредности затвореног /e/ које води порекло од општесловенског јата.

⁹ Фиктивно село у драми.

¹⁰ У својој студији Ђорђевић (1974) указује превасходно на позоришне реализације драмских текстова, дакле, у фокусу је говор глумаца у позоришним изведбама.

¹¹ Црногорски говор у позоришном језику, за разлику од неких других говора, није везан за одређеног аутора: чак су и Његошева дела, иако написана у дијалекту, готово увек извођена у облицима стандардног језика, у појединим случајевима уз локална нијансирања (Ђорђевић 1974: 170).

Ђорђевић наводи поједине карактеристике позоришног црногорског говора (в. Ђорђевић 1974: 171). Црногорски говори у *Великој драми* од тога су далеко комплекснији, што ће и анализа показати.

2. Анализа

2. 1. Зетско-сјенички говори у драми

2. 1. 1. Фонетско-фонолошки ниво

Дуго јат у говору ликова ове драме има рефлекс /ије/, а кратко /је/ (уп. Ђорђевић 1974: 169; Ивић 2001: 211–212).

- (1) Па он ти је *дијете*¹² одвео у рат. (14¹³)
- (2) ... А вала, стварно *ријетко* долазе. (18)
- (3) Ајде. Ти једини *нијеси* иша ни у шуму. (59)
- (4) Колико имаш *Нијемаца*? (110)
- (5) *Нијеси* смио цркву, ђевере, *нијеси* смио цркву рушит... (138)
- (6) ... *Мјесец* се дана путује возом. (40)

Дентални консонанти јотовани су уз кратко јат које за рефлекс има /је/ (уп. Ђорђевић 1974: 169; Ивић 2001: 212).¹⁴

- (7) Отац и *ђед* и свекар и муж. (9)
- (8) Онаква *ђевојка*, *ђе* баш њега да треви... (19)
- (9) Што знам ја, *неђе* у неку недођију. (39)
- (10) Пушти ме луђане, све ми се *заврћело* у главу... (53)
- (11) ...мучи, или речи не знам, још ћу *виђет*, разумијеш. (86)
- (12) До *понеђељка* сам у Карађорђево. (157)
- (13) Милун ми је кости посија у Босну, *неђе* на неку *Сућеску*¹⁵... (38)

Забележено је и одступање од јотовања.

- (14) Јеси *полудјела*? (115)
- (15) *Сјутра* ћете обојица умират. (26)

Група /рѣ/ за рефлекс има /рје/ у говору ликова, иако је у низу говора у овом дијалекту рефлекс доследно /ре/ (уп. Ивић 2001: 212).

- (16) Кућа ће ти *изгорјет* Мијовићу, јеси ли се помамио? (76)
- (17) Ничија није до зоре *горјела*... (77)

¹² Курзивом су у оквиру реченица издвојених из драме означене речи у којима је забележена наведена појава.

¹³ Број странице у књизи на којој се реченица налази.

¹⁴ Примери са јотовањем лабијала у тексту нису примећени.

¹⁵ Сутеска/ сутјеска, „јако сужени део речне долине“, према РМС.

У финалној вокалској групи *-ao* долази до прогресивне асимилације након које се врши контракција која за крајњи резултат има *-a* (уп. Ђорђевић 1974: 170; Ивић 2001: 214).

- (18) Саво би мој све *покупова*. И то не *ка* сестрић и брат, но *ка* купац. (20)
(19) На права је прса *стига*. (21)
(20) *Ка* да си ми све *река*. (60)
(21) Својим сам очима *гледа*. (94)
(22) Ја сам своје *река*... (127)
(23) *Иша* сам у Београд да молим... (158)¹⁶

Асимилација и контракција забележене су и у примерима са вокалском групом *-eo*, која за крајњи резултат има *-o*; ова појава није забележена у овом дијалекту (уп. Стијовић 2007: 57).

- (24) *Дебо*. (10)
(25) Није, ваљда, опет *почо*? (18)

Примећена је редукција вокала – забележене су и афереза, и синкопа, и апокопа (уп. Стијовић 2007: 60–61).

- (26) Колико си често иша у *талијанску* команду? (78)
(27) *Нако*... Само питам. (96)
(28) *Изволте*, друже ген... (44)
(29) Чекај, *колко* ти рече да имаш браће? (47)
(30) Ће ће ти *толка* чељад. (49)
(31) Ајде, *нек* ви буде. (112)

Забележена је апокопа у ширем смислу (уп. Стијовић 2007: 62–63).

- (32) *Оли* попит што, Вучићу? (44)
(33) *Ајте* ви, а ја ћу остат са оцем и мајком. (59)
(34) Да виде *окле* су. (70)
(35) *Чуш* ти што ја тебе питам? (132)
(36) *Неш* ти мене више троват народ, аветињо. (73)
(37) Сад се *мош*¹⁷ осовит завазда. (68)

Забележено је губљење сонаната /в/ (уп. Стијовић 2007: 71) и /ј/ (уп. Стијовић 2007: 74).

- (38) Ни синовима ни *чоeku* гроба не знам... (35)

¹⁶ Углавном се инфинитив јавља као семантичка и синтаксичка допуна глаголима у функцији другог дела сложеног предиката, али се на његовом месту може наћи и „да-конструкција“ (в. Стијовић 2007: 187).

¹⁷ Писац облик *мож* (в. Стијовић 2007: 63) бележи као *мош*.

- (39) Ђе ћеш, *чоeku* мој, ко ће остат уз мене, ко? (69)
 (40) ... да ћеш ме кад умрем, вратит *ође* и спојит с ногама. (100)
 (41) Часна *партиска*. (60)

У одређеним примерима долази до стварања интервокалног /j/. Ова појава не одговара стању у овом дијалекту. Могуће да се писац повео за примерима попут *река*, *стига*.

- (42) *Забораџија* је и ране и крв и гној и шта је обећа... (120)
 (43) То што си *чуја*. (129)

Забележена је супституција фонеме /ф/ фонемом /в/ (уп. Стијовић 2007: 68–73; Петровић 1967: 163).

- (44) А ти се народни *вронт* зове Вучић Милорад. (83)

Забележено је свођење /хв/ > /ф/, што је у овим говорима сасвим доследна појава (уп. Стијовић 2007: 85).

- (45) Погачу на главу сваком ко *уфати* седамдесе па маљем. (25)
 (46) *Фала* ти, ђевере, што си ме научио пуцат... (139)

Забележено је упрошћавање сугласничке група -*gd*- на почетку (в. Стијовић 2007: 99) и у средини речи (Стијовић 2007: 105).

- (47) Онаква *ђевојка*, *ђе* баш њега да триви... (19)
 (48) Што знам ја, *неђе* у неку недођију. (39)

Забележено је упрошћавање сугласничке група -*dn*- у средини речи (уп. Стијовић 2007: 106).

- (49) Игла да *пане* не може...(16)
 (50) Ако ти се не *допане*, ја ћу те лично врнут. (60)

Забележена је елизија сугласника у примеру *него* (уп. Стијовић 2007: 122).

- (51) Није њему мјесто између свеца и Његоша, но између *Итлера* и Менгелеа. (14)
 (52) Страшнији је био твој гријех према њима но Стеванов према *тебе*. (26)

Забележене су примери са аналошким променама консонаната (уп. Стијовић 2007: 116–117).

- (53) *Пушти*, немој се ти мене нервират. (21) (97)
 (54) Да то *бачиш* у десетерац, па да одгуслаш, а? (64)

Забележена је асимилација према месту артикулације у одређеним примерима (уп. Стијовић 2007: 115, 123).

- (55) Даринка, уђути, *пошљедњи* пут ти зборим. (70)

(56) Бројим до пет, *пошље* тога је касно, чујеш ли...? (76)

(57) Тргова сам *шњима*. (79)

Забележено је губљење финалног консонанта у групи *-ст* (уп. Стијовић 2007: 113).

(58) ... ако је породица више од *шес* чланова, онда једанаест. (47)

(59) ... да се стави *прс* на чело... (165)

Забележено је и губљење овог консонанта у хијату.

(60) *Десе* година нијеси гледа очев и мајчин гроб... (22)

(61) Погачу на главу сваком ко уфати *седамдесе* па маљем. (25)

Консонант /х/ се губи, међутим, губљење није доследно. Забележени су примери у којима до губљења консонанта /х/ долази и у иницијалној, и у медијалној, и у финалној позицији (уп. Стијовић 2007: 85).

(62) Није њему мјесто између свеца и Његоша, но између *Итлера* и Менгелеа. (14)

(63) *Оћу* тата, партије ми... (100)

(64) Другу је наша што маже нокте у крв, што шушти кад *ода*... (119)

(65) Исто се мене *вата*. (122)

(66) Не знам да *одам*, човјече. (122)

(67) Ће ћемо се *сарањиват*? (112)

(68) *Греота* је ово сад. (17)

(69) Оли си *поманита*?! (130)

(70) Како ћу ја без *овије* гробова и овога камена, Боже благи... (43)

Консонант /х/ се реализује у појединим примерима.

(71) *Брзијех* дана. (42)

(72) Благо мене, да те *сретох*. (43)

(73) Бијели *хљеб* сваки дан, ајде јадан. (63)

Претпоставља се да је у наведеним примерима комбиновањем графема <ш> и <ј> забележена фонема /š/ (уп. Ђорђевић 1974: 171).

(74) *Шједи* у министарство, лични је секретар друга Цицка, ето. (54)

(75) Да ми је што ногу пода мном, не би ни ја рат *прешијећео* уз огњиште, тврду ти вјеру дајем... (85)

2. 1. 2. Морфолошки ниво

Забележени су облици мушких имена која имају завршетак на *-o* са променом у деклинацији мушког рода (уп. Ивић 2001: 217; Стијовић 2007: 125, 132–133).

(76) И ђе без *Пека*. (91)

(77) И друг *Блажо*. (91)

(78) Нијесам ја сигуран шта би река *Баћо*. (168)

Код одговарајућих женских имена забележен је наставак *-e* у вокативу (уп. Ивић 2001: 217; Стијовић 2007: 138).

(79) Дођи, *Крсте*, да попушимо по шпањулет. (37)

(80) Како си, *Виде*? (37)

Именица *Ћед* се не реализује са завршним *-a*, а њена промена забележена је по првој именичкој врсти (уп. Стијовић 2007: 133).

(81) *Ђеде, ђеде*, доша је стрико. (52)

Пуне форме облика личних заменица за прво и друго лице једнине у дативу забележене су у облицима *мене, тебе* (уп. Ивић 2001: 217; Стијовић 2007: 144).

(82) Зар вас двије стварно мислите да се *мене* овако допада. (25)

(83) Зато је *мене* ливор под јастук. (25)

(84) Благо *мене*, да те сретох. (43)

(85) Дајте то *мене*. (99)

(86) Нећу долазит, треба ми пасош, *тебе* за овамо не треба, дођи ти. (22)

(87) Страшнији је био твој гријех према њима но Стеванов према *тебе*. (26)

(88) Како се *тебе* чини оно горе? (48)

Енклитички облик личне заменице за друго лице множине гласи *ви* у дативу и *ве* у акузативу (уп. Ивић 2001: 217; Стијовић 2007: 145–146).

(89) Ајде, нек *ви* буде. (112)

(90) Ја *ве* све молим да се не брза... (89)

(91) Како су *ве* дочекали, све...? (108)

(92) Срам *ве* било...(144)

У номинативу и акузативу једнине мушког рода показних заменица јављају се облици: *ти, ови, они* (уп. Ивић 2001: 217; Стијовић 2007: 151)

(93) Додај ми *ти* камен, мала. (103)

(94) Можете ви у *ти* рај и без Бранка Лазовића. (123)

(95) Ја сам у *ти* рај био. (180)

- (96) Доклен ће ти *ови* злотвор висит на зид? (14)
(97) *Ови* ваш луди отац неће да иде да живимо са вама... (20)
(98) Ја *ови* народ морам повест горе. (65)
(99) Сви ви знате да је Црна Гора у *ови* рат поднијела велики терет.
(91)
(100) *Они* камен, што сам донио из Вучића Стијене... Да ми се стави
на срце. (184)

У генитиву множине заменичко-придевске промене јављају се спорадично наставци *-и(ј)е(х)* и *-и(ј)а*. (уп. Ивић 2001: 218; Стијовић 2007: 158–159).

- (101) Како ћу ја без *овије* гробова... (43)
(102) Тамо има *оније шарени*¹⁸ књига, са вилама и принцезама. (135)
(103) Што будала замрси, пет *паметнијех* не могу одмрсит. (92)
(104) То су жене и другарице бораца и *биранијех* људи... (110)
(105) Нема *оваквијех* у Београд... (120)
(106) А и нема *таквијех* у Цицково. (153)
(107) ...а њима ето *њиовијех*... (170)
(108) Знамо се ми још од *првијех* дана. (172)
(109) Од *овија* ће Вучића у Војводину поћ сви. (59)
(110) Е баш због *тија* сестара... (127)

Појављује се заменица *сви* у облику *свију* у акузативу множине.

- (111) ...да вам Видосава не прокуне млијеко којим вас је подигла
свију. (170)

Лексема *шта* забележена је у облику *што* (уп. Стијовић 2007: 148).

- (112) *Што* знам ја. (40)
(113) *Што* ти је, жено, јеси полуђела? (68)
(114) *Што* сте одлучили? (111)

Облици инфинитива забележени су без *-и* (уп. Ивић 2001: 218; Стијовић 2007: 184–187).

- (115) Не могу ти ја *доћ*, ни случајно. (18)
(116) Сјутра ћете обојица *умират*. (26)
(117) Ја ћу *смотат*. (37)
(118) И сад ће сва Црна Гора *остат* четницима? (40)
(119) А и два ће ми брата *ић* на факултет. (47)
(120) Ово ћеш ми *платит*... (176)

¹⁸ Овај пример представља недоследност у заменичко-придевској промени. Очекивани облик јесте *шареније(х)*.

Забележена је употреба аориста (уп. Ивић 2001: 218).

(121) Не чу најбоље, ђе је збор? (84)

(122) Што учиње, побогу...? (178)

Забележени су облици глагола у презенту који су својствени овим говорима (уп. Ћупић 1977: 91).

(123) Да ти речем. (60)

(124) Да то бачиш у десетерац, па да одгуслаш, а? (64) (Ћупић 1977: 92)

Глагол *селити се* у делу се употребљава као интранзитивни.¹⁹

(125) Селимо, Крсте!!!

Ко сели? (39)

Заменички прилог *докле* бележи у облику *доклен* (уп. Стијовић 2007: 204).

(126) Доклен ће ти ови злотвор висит на зид? (14)

(127) Мучи једном, доклен ћеш прдекат, среће ти... (87)

2.1.3. Синтаксички ниво

Забележено је непознавање опозиције између падежа места, локатива или инструментала, и падежа правца, акузатива (уп. Ивић 2001: 218–219).

(128) Лежи неђе на Банију, не зна му се гроба ни мрамора. (14)

(129) Каква су оно кола пред кућу? На капију. (15)

(130) Ово се још не зна у Вучића Стијену. (39)

(131) Како су вас дочекали у Војводину? (46)

(132) Ето вас у Гутесфелд. (49)

(133) У ову си цркву крштен, Милораде Вучићу... (73)

(134) Никога нема у Цицково ко заслужује да остане ође... (155)

(135) До понеђељка сам у Карађорђево...(157)

(136) У Београд већ хапсе. (165)

(137) Ено ти га доказ у колијевку. (167)

Честа је употреба партитивног генитива уз глагол (уп. Ћупић 1977: 111).

(138) А шта ћу ти, имаш ти са својом ђецом *разговора* и без мене. (18)

(139) Дробили су гужвару у супу, јели љеба и торте... (108)

(140) Дај цукра и воде... (133)

¹⁹ РМС наводи овај глагол у оба облика: 'селити' и 'селити се'.

Забележена је употреба конструкције у значењу надања са обликом *дако* (в. Пешикан 1965: 207)

(141) *Дако* ћеш ме ти наћерат да је врнем. (169)

2. 2. Банатски говори у драми

Два лика у драми говоре шумадијско-војвођанским дијалектом, тачније, банатским говорима овог дијалекта. Како нема много ликова у драми који се овим дијалектом служе, мало је материјала за анализу, но примећене су извесне особине на основу којих је јасно да су у питању банатски говори.

2. 2. 1. Фонетско-фонолошки ниво

Забележени су аналошки икавизми (уп. Ивић 1994: 229–230).

(142) ...није ко твој, *седидо* у Маџарској²⁰. (14)

(143) *Ди?* (15)

(144) Мани, зет опет нешто *полудио*. (18)

Забележена је асимилација и контракција вокала *-ао > -оо > -о* (уп. Ивић и др. 1994: 270).

(145) Увек, *ко* сваке године, ти си прва да честиташ. (13)

(146) ...није *ко* твој, *седидо* у Маџарској. (14)

(147) Два је јутра наше земље *продо...* (16)

(148) Што сам *имо* дао сам, до последњег зрнца. (143)

Примећена је редукција вокала – забележени су облици у којима се јавља синкопа (уп. Ивић и др. 1994: 296–303).

(149) Мој Светозар је *очо*²¹ на Банију ко добровољац... (14)

(150) Откако је Жељка *очла* у Немачку, не трезни се. (18)

(151) ...не могу ти *касти*²²... (21)

(152) Ја ћу вам *касти*... (145)

(153) Ето зашто сам *казла*. (146)

(154) *Изволте, изволте*... (28)²³

Забележени су примери у којима долази до асимилације са вокалом из претходног слога (уп. Ивић и др. 1994: 104–105).

(155) ... да је једном од њи школа ишла *лошо*... (191)

(156) А не водем кад возиду по *лошом* времену... (193)

²⁰ В. Ивић и др. 1997: 352–353.

²¹ Уп. Ивић и др. 1994: 213.

²² Уп. Ивић и др. 1994: 302.

²³ Уп. Ивић и др. 1994: 296.

У појединим примерима забележено је интервокално /j/.²⁴

(157) Је л' ово *бијо* мој скојеvски задатак? (145)

(158) ...*срдијо* се ја не *срдијо*. (146)

Забележена је дисимилација по назалности /мн/>/мл/ (уп. Ивић и др. 1994: 370).

(159) ...има у дому *млого* сироти другарица... (19)

Забележено је свођење /хв/ > /ф/ (уп. Ивић и др. 1994: 350).

(160) *Фала*...(13)

(161) Мени се оде, онолко, *зафаљивала*. (195)

Забележено је губљење консонанта /х/ у медијалној и финалној позицији (уп. Ивић и др. 1994: 334).

(162) Ју, Боже ме опрости, *сарањујем* живог човека. (17)

(163) Посо *и* везо. (18)

(164) Па зато *би* ја волела да и ти будеш ту. (20)

(165) Мало код *једни*, мало код *други*. (20)

(166) *Ома*, на капији. (192)

Забележено је упрошћавање иницијалне групе *zd-* (уп. Ивић и др. 1994: 359).

(167) *Ди?* (15)

Забележено је и упрошћавање других сугласничких група (уп. Ивић и др. 1994: 332, 375–376).

(168) *Оде* Милорад, па Дарка и зет... (17)

(169) *Ома*. (146)

(170) *Ома*, на капији. (192)

2. 2. 2. Морфолошки ниво

Облици присвојних придева мушког рода код личних имена са наставком *-а* граматичког су женског рода, те је забележено да се тако и понашају у деклинацији (уп. Ивић и др. 1997: 144).

(171) Ни *Фрањина*, ни *Перина*, ни *Хортијева*. (143)

²⁴ Ово се може приписати појави која се односи на фонолошке разлике између стандардног и нестандардног изговора, које заправо не постоје већ служе томе да говорника на изванстан начин маркирају (в. Meyerhoff 2015: 106) те се може претпоставити да је овим писац желео истаћи дијалекатско порекло лика, његову необразованост итд.

Глагол „волети“ забележен је са променом коју имају глаголи седме врсте, који су се прикључили глаголима типа „умети“ (уп. Ивић и др. 1997: 249).

(172) Он не *воле* дојче веле. (29)

(173) Ја, њега, отац, *волем*. (146)

У трећем лицу множине презента бележи се финални наставак -ду. (уп. Ивић и др. 1997: 163).

(174) Идем да им кажем да се *склониду*, па *саћеду*²⁵ ми деца, само што нису. (15)

Футур се образује са инфинитивом, а у трећем лицу множине јавља се облик *ћеду*, који представља војвођанску особеност (уп. Ивић и др. 1997: 181-183).

(175) Ала *ћеду* се саде унуци поносити. (22)

(176) Имамо, бабо, сведно *ћеду* они то наћи. (145)

Забележена је и употреба форме *да + презент* за образовање футура (уп. Ивић и др. 1997: 183).

(177) Идем *да* им *кажем*... (23)

Забележен је предлог *нуз* у значењу „уз, поред до“, који је познат банатским говорима (РСГВ 2010: 185; Ивић и др. 1997: 340–341).

(178) И њега сам *нуз* ове моје ишколовала. (19)

3. Функција дијалеката у Великој драми

Примарна функција употребе дијалекта у делу била би заправо аутентичност самог текста – ликови у овом делу су црногорског порекла и очекивано је да ће и говорити овим дијалектом. Служећи се језичким особинама својственим говорницима зетско-сјеничког дијалекта, аутор је уверљиво извршио карактеризацију ликова, дајући сваком његов лични печат. Међутим, симболика дијалеката у овом делу заправо је много комплекснија. Дијалекат јесте својеврсни представник порекла и носилац традиције. Дијалекат је оно што у овој драми ликове у свим њиховим различитостима, сукобима и класним, идеолошким и другим међусобним поделама – спаја – све појединце колонисте дијалекат групише у својеврсни колективни лик који упркос свим раздорима ипак задржава своје заједништво. У драми се супротстављају *своје* и *туђе*. Банатски говор присутан је као представник

²⁵ Писац овај облик бележи спојено.

туђине у којој су се колонисти нашли. Они остављају своје и одлазе у туђе, трудећи се да га начине својим; то је и главна проблематика ове драме – жеља за бољим животом, којој је супротстављен страх од губитка националног идентитета и личног интегритета. У прологу и епилогу се види да и много година након колонизације и живота проведеног, условно речено, на туђој територији – ликови чувају свој дијалекат, а тако и сопствени идентитет и традицију. Аутор је, претпоставља се, ненамерно, кроз причу у овом делу, испричао још једну – причу о путу зетско-сјеничког дијалекта до подручја Војводине. Напоменуто је да говорне оазе овог дијалекта и данас постоје на овом подручју. Иако је првобитних колониста на овој територији данас мало – потомци колониста својим говором који чува особине зетско-сјеничког дијалекта, сведоче о очувању традиције и националне свести и припадности.

4. Закључак

Након анализе грађе издвојене из текста „Велике драме“, може се закључити да говор већине ликова припада зетско-сјеничком дијалекту српског језика. Писац је, иако сâм није говорник овог дијалекта, у текст унео мноштво особина типичних за средишњи поддијалекат овог дијалекта, уз поједина одступања (в. Анализа). Писац се служио и банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта код неколицине ликова, такође, употребивши особине својствене овим говорима. Функција зетско-сјеничког дијалекта у делу јесте вишеструка – он даје аутентичност самој причи, врши карактеризацију ликова, али их и обједињује у нераскидиво заједништво и представља упечатљиво средство које служи у сврху очувања традиције.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђорђевић, Бранивој. 1974. *Српскохрватски позоришни језик: књижевне и дијалекатске особине*. Београд: Универзитет уметности.
- Ивић, Павле. 2001. *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*. Сремски Карловци/ Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић, Павле. 2009. *Српски дијалекти и њихова класификација*. Сремски Карловци/ Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић, Павле и др. 1994. „Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига: увод и фонетизам.“ *Српски дијалектолошки зборник*, XL.

- Ивић, Павле и др. 1997. „Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Друга књига: морфологија, синтакса, закључци и текстови.“ *Српски дијалектолошки зборник*, XLIII.
- Петровић, Драгољуб. 1967. „Неке вокалске и консонантске карактеристике пјешивачког говора“. *Зборник за филологију и лингвистику* X. 161–169.
- Пешикан, Митар. 1965. Староцрногорски средњокатунски и љешански говори. *Српски дијалектолошки зборник* XV.
- Речник српских говора Војводине*. 2000–2010. Петровић, Драгољуб (ред.). Нови Сад: Матица српска, Одељење за књижевност и језик.
- Речник српскохрватскога књижевног језика*. 1967–1976. Нови Сад – Загреб: Матица српска, Матица хрватска (фототипско издање из 1990. године).
- Стевановић, Михаило. 1933–34. „Источноцрногорски дијалекат“. *Јужнословенски филолог* XIII, 1–128.
- Стијовић, Рада. 2007. „Говор Горњих Васојевића“. *Српски дијалектолошки зборник* LIV. 1–312.
- Ћупић, Драго. 1977. Говор Бјелопавлића. *Српски дијалектолошки зборник* XXIII.
- Чопа, Миљана. 2017. *Акцентски систем у говору информаторâ из трију генерација црногорских колониста у војвођанском селу Крушичић*. Дипломски рад. Нови Сад: Филозофски факултет.
- *
- Brozović, Dalibor. 1986. „Između stilske i ilustrativne funkcije i orijentacije u hrvatskoj dijalektalnoj poeziji“. *Radovi. Razdio filoloških znanosti* (15). *God. 25. Sv. 25.* Zadar: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. 29–35.
- Okuka, Miloš. 2008. *Srpski dijalekti*. Zagreb: SKD Prosvjeta.
- Solar, Milivoj. 2012. *Teorija književnosti sa rječnikom književnog nazivlja*. Beograd: Službenik glasnik.
- *
- Meyerhoff, Miriam et al. 2015. *Doing sociolinguistics: A practical guide to data collection and analysis*. London and New York: Routledge.

Извор

Ковачевић, Синиша. 2009. *Драме*. Београд: Српска књижевна задруга.

Miljana Čopa

OVERVIEW OF THE DIALECTS AND THEIR FUNCTION IN *VELIKA DRAMA*
WRITTEN BY SINISA KOVACEVIC

Summary

Velika Drama tells a story about Montenegrin colonists who settled in Vojvodina, and this was caused by the political events after the World War II. In this paper we analyse the language which is used in this piece: a Serbian dialect which is spoken on the territory of Montenegro was mostly used in *Velika Drama*, and this was confirmed through the linguistic-stylistic analysis of the text. Another achievement was made through the usage of this dialect: it makes this story authentic, preserving the tradition and explaining the contemporary existence of this Montenegrin dialect in the territory of Vojvodina.

Key words: drama, *Velika drama*, dialects, function of dialects.

